

صنایع دستی بیانگر صنعت و هنر نیاکان و نمایشگر ذوق و هنر مردم هر کشور است. در روزگاران گذشته، صنایع دستی به عنوان پدیده ای تمام عیار در هر عهد حضور فعال داشته است. در ایامی که ماشین بوجود نیامده بود و حتی در دورانی که حضور آن به گستردگی امروز نبود این صنعت بود که حامی تمامی استعدادها و آفرینش های سازندگی بشر بود. به همین دلیل است که امروز با نگاه به صنایع دستی هر قوم و قبیله ای می توان دریافت آن قوم در چه مرحله ای از صنعتگری بوده است.

استعداد و روحیه خلاق و قدرت ابتکار صنعتگران و علاقه آنان به تولید آثار هنری و ذوقی موجب گردیده است که کشور ما از گذشته های بسیار دور تا زمان حال همواره در تولید محصولات صنایع دستی موقعیتی ویژه و ممتاز داشته باشد و از شهرتی عالم گیر برخوردار گردد.

بررسی های پژوهشگران و ایران شناسان نامدار همچون (پروفسور پوپ) و (گیرشمن) و "اشمید" و "هانری رنه دالمانی" و ... و تحلیل های دقیقی که آنان از صنایع دستی صنایع ایران کرده اند بیانگر ارزش های استثنائی و جایگاه خاص این هنر و صنعت اصیل و ارزنده کشورمان می باشد.

در دهه های آخر قرن هفتم میلادی، ایرانیان دین اسلام را به عنوان یک آئین برتر پذیرفتند. این رویداد سبب شد تا مایه های هنری و فرهنگی اصیل ایران با ارزش های والای اسلامی در هم آمیزد و صنایع دستی ایران با محتوای غنی و مردمی تر از گذشته حتی در عرصه معماری و کاشیکاری به رشد و شکوفایی چشمگیری برسد.

به هر حال امروز صنایع دستی ایران علیرغم فراز و نشیب های فراوان و حتی با توجه به بی مهری هایی که در برخی از دوران ها پشت سر گذاشته. توانسته است در زمره باارزش ترین هنرهای کاربردی جامعه مطرح گردد و نه تنها از جنبه های فرهنگی بلکه از جهات اقتصادی و اجتماعی نیز احترام و توجه و عنایت جهانیان را به خود جلب کند. بطوری که بسیاری از صاحب نظران، ایران را یکی از سه قطب مهم صنایع دستی آسیا و جهان می دانند و از نظر تنوع شاید در صدر تمامی کشورها قرار داشته باشد.

ویژگی های صنایع دستی

با توجه به تعریف فوق و سایر تعاریفی که برای صنایع دستی ارائه شد، می توان ویژگی های زیر را برای محصولات دست ساخته قایل شد:

- ۱ – انجام قسمتی از مراحل اساسی تولید، توسط دست و ابزار و وسایل دستی، برای تولید هر یک از فراورده های دستی مراحل متعددی طی می شود ولی انجام کلیه ی این مراحل به وسیله ی دست و ابزار و وسایل دستی الزامی نبوده و چنانچه تنها قسمتی از مراحل اساسی تولید به این طریق انجام شود، محصول تولید شده با توجه به مواردی که در تعریف ذکر شد، صنایع دستی محسوب می گردد.
- ۲ – حضور مؤثر و خلاق انسان در تولید و شکل بخشیدن به محصولات ساخته شده و امکان ایجاد تنوع و پیاده کردن طرح های مختلف در مرحله ی ساخت این گونه فراورده ها.
- ۳ – تأمین قسمت عمده ی مواد اولیه مصرفی از منابع داخلی.
- ۴ – داشتن بار فرهنگی (استفاده از طرح های اصیل، بومی و سنتی).
- ۵ – عدم همانندی و تشابه فراورده های تولیدی با یکدیگر.
- ۶ – عدم نیاز به سرمایه گذاری زیاد در مقایسه با سایر رشته های صنعت.
- ۷ – دارا بودن ارزش افزوده ی زیاد در مقایسه با صنایع دیگر.
- ۸ – قابلیت ایجاد و توسعه در مناطق مختلف (شهر، روستا و حتی در جوامع عشایری).
- ۹ – قابلیت انتقال تجربیات، رموز و فنون تولیدی، سینه به سینه و یا مطابق روش استاد و شاگردی

طبقه بندی صنایع دستی: در زمینه ی طبقه بندی صنایع دستی نیز باید گفت که این طبقه بندی به صورت های مختلف از جمله براساس مواد اولیه ی مصرفی یا شیوه و روش ساخت آن می تواند صورت پذیرد. در اینجا طبقه بندی انجام شده توسط کارشناسان سازمان صنایع دستی ایران که به طور عمده بر مبنای روش و تکنیک ساخت این گونه محصولات به عمل آمده است، ذکر می گردد:

۱- بافته های داری: محصولاتی که به کمک دارهای افقی یا عمودی مستقر در زمین در زمان بافت، تولید می شود، بافته های داری محسوب می گردند مثل قالی، گلیم، زیلو و نظایر آن.

۲- دستبافی:(نساجی سنتی): فرآورده هایی که به کمک دستگاه های ساده و سنتی بافندگی (دستگاه ویژه ی بافت جاجیم، دستگاه دووَرَدی، دستگاه چهاروَرَدی و ژاکار دستی) تولید می گردد، دستبافی محسوب می شود، نظیر جاجیم، زری، ترمه، شال و ...

از جمله خصوصیات این رشته از صنایع دستی، این است کههاولاًکلیه مراحل سه گانه بافندگی، ایجاد دهنه کار، پودگذاری و دفتین زدن (آلتی است فلزی، دارای دسته ای شبیه شانه که نساجان هنگام بافتن پارچه آن را در دست گیرند و لای تارها زنند تا آنچه بافته شده به هم پیوسته و محکم گردد.) با حرکات دست و پا انجام می شود، در ثانی، امکان استفاده از پودهای رنگی به میزان نامحدود و همچنین تنوع طرح بافت با دراختیار داشتن کنترل حرکات و رَدها میسر می گردد که این امر نشانگر حضور مؤثر و خلاق انسان در تولید است.

۳- بافتنی:انواع مصنوعاتی که با کمک میل، قلاب و نظیر آن و با الیاف طبیعی تولید می شود، جزء بافتنی ها به حساب می آید نظیر دستکش، جوراب، کلاه، شال گردن و ...

۴- روکاری:(رودوزی): کلیه ی مصنوعاتی که از طریق دوختن نقوش سنتی بر روی پارچه های بدون نقش و یا کشیدن قسمتی از نخ های تار و پود به وجود می آید، در گروه «رودوزی» و یا «روکاری» جای دارد. نظیر سوزن دوزی، قلاب دوزی، ملیله دوزی، خوس دوزی، گلابتون دوزی، پته دوزیو ...

۵- چاپ های سنتی: کلیه پارچه هایی که به وسیله قلم مو، مهر و نظایر آن رنگ آمیزی شده و نقشی پذیرد جزء چاپ های سنتی به حساب می آید مانند چاپقلمکار و چاپکلاقه ای (باتیک).

۶- نمدمالی: انواع مصنوعاتی که بر اثر درگیری و متراکم نمودن پشم و کرک در شرایط فنی مناسب از طریق ورز دادن تهیه می شوند، جزء گروهنمدمالی می باشند. نظیر کلاه نمدی، پالتوی نمدی، نمد زیرانداز و نمد پادری.

۷- سفالگری و سرامیک سازی :به محصولاتی که با استفاده از گل رُس و همچنین گل حاصله از سنگ کوارتز و خاک کائولن، به کمک دست و چرخ سفالگری ساخته و سپس پخته می شود، سفال و سرامیک اطلاق می شود.

برای تکمیل اشیاء ساخته شده، برحسب سنت و رسوم، روی آنها نقاشی، کنده کاری و یا نقوش برجسته ایجاد می کنند و از لعاب مناسب برای پوشش سطح اشیاء استفاده می گردد. محصولات تولید شده ی این گروه شاملانواع پارچ و لیوان ظروف غذاخوری، گلدان و ... می باشد.

۸- شیشه گری:محصولاتی را که از طریق شکل دادن مواد معدنی ذوب شده نظیر سیلیس و خرده شیشه که با ترکیبی از این دو و با استفاده از روش دمیدن توسط لوله ی مخصوص و با به کارگیری ابزار دستی شامل انبر، قیچی و غیره حاصل می شود،شیشه دست ساز می نامند که شامل مراحل تکمیلی و تزئینی، نظیر نقاشی و تراش هم می گردد.

۹- تولید فرآورده های پوست و چرم: محصولاتی که با استفاده از پوست و چرم دباغی شده به شیوه سنتی تولید می گردد، نظیر پوستین، کلاه پوستی، چاروق، محصولات تکمیلی چرمی (نظیر تلفیق چرم با محصولات دستباف) جزء این گروه هستند.

۱۰-ساخت محصولات فلزی و آلیاز: فرآورده هایی که به شیوه سنتی و با استفاده از ابزار دستی و انواع فلزات (مس، نقره، طلا و آهن) و انواع آلیازها (برنج و ورشو) تولید می گردد نظیر انواع ظروف خانگی، چاقو، قندشکن، قلم تراش، قفل و ... جزء این گروه می باشند.

۱۱- قلمزنی، مشبک کاری، حکاکی روی فلزات و آلیازها:هنر- صنعتی است که طی آن طرح ها و نقوش سنتی با استفاده از قلم، چکش و سایر ابزار دستی بر روی اشیاء ساخته شده از فلز با آلیاز شکل می گیرد.